

Forurettede i limbo

– retssystemet som et overgangsritual¹

Ida Helene Asmussen, Louise Victoria Johansen, Lin Adrian & Lars Holmberg. Lektorer på Center for Interdisciplinære Studier, Juridisk Fakultet, KU.

Abstract

During the period 2018 to 2020, we followed 60 victims of crime and interviewed them at various stages of the judicial process from their first meeting with police until the conclusion of their cases. In this article, we analyze our interviews using Arnold Van Gennep's and Victor W. Turner's theoretical frameworks on rites de passage and social drama. Our analysis demonstrates how these theories are helpful in unravelling and deepening our understanding of victims' experiences with the justice system.

Keywords:

Victim, rites de passage, social drama, ritual, legal process
Offer, forurettede, overgangsritual, det sociale drama, retssystem

Introduktion

I perioden 2018-2020 fulgte vi på tæt hold 60 forurettede i straffesager, primært anmeldelser om vold. Vi fulgte dem fra anmeldelsen hos politiet og frem til sagens afslutning og interviewede dem undervejs om, hvordan de oplevede forløbet.²

De forurettedes fortællinger om deres vej gennem retssystemet viser et mønster, der på afgørende punkter har ligheder med teori om overgangsriter. Overgangsriter markerer overgangen fra én livsfase til en anden, f.eks. fra barn til voksen, og selve overgangsperioden beskrives som en usikker og sårbar tilstand i 'ingenmandsland'. Barnet, der har forladt sin kendte livsverden, søger at blive anerkendt af omverdenen i en ny status som voksen for at blive reintegreret i fællesskabet. Tilsvarende beskriver mange forurettede på en række punkter forløbet gennem straffeprocessen som et overgangsritual: anmeldelsen udgør en markering af, at der er sket et brud med den velkendte verden, tiden herefter opleves som et usikkert 'limbo', hvor de

1. Victims in Limbo – the Justice System as a Rites de Passage.
2. For en samlet fremstilling af forskningsprojektets konklusioner på dansk af samme forfattere, se Holmberg, Asmussen, Adrian & Johansen 2020.

mister autonomi og bliver afhængige af omverdenen i form af retssystemet, og endelig udtrykkes et ønske om »at komme videre«, der kan sammenlignes med reintegrationen.

Det er velkendt, at retsprocesser er vokset ud af tidligere tiders ritualer i forbindelse med normbrud og straffesanktioner (Durkheim 1893, refereret fra Karstedt 2007; Cappel 2003), men om sporene også kan aflæses i forurettedes forventninger til og opfattelse af processen er os bekendt ikke undersøgt empirisk. Da overgangsritualet som analytisk ramme korresponderer med en række af vores centrale empiriske fund, anvender vi det som værktøj til at skabe et dybere indblik i forurettedes oplevelse af straffeprocessen. Det grundlæggende spørgsmål, som artiklen forfølger er således: hvilke lighedspunkter er der mellem overgangsritualet og forurettedes oplevelse af retsprocessen?

Vi indleder med at beskrive grundlaget for vores datamateriale og introducere vores teoretiske afsæt i overgangsriter. Herefter vil hoveddelen af artiklen bestå i at vise, hvordan forurettedes straffeproses fremstår i lyset af overgangsritualet. Vi vil afslutte artiklen med at besvare, hvordan overgangsritualet som figur kan spille ind i forurettedes opfattelse af straffeprocessen.

Datamateriale

Fra 2018-2020 gennemførte vi en omfattende empirisk undersøgelse af, hvordan forurettede oplever straffeprocessen, samt hvordan de myndighedsaktører, som forurettede møder gennem straffeprocessen, opfatter forurettede og forurettedes proces. Vi fulgte forurettedes proces fra start til slut ved at observere møder med myndigheder samt løbende interviewe forurettede (og myndighedsaktørerne) om, hvordan de oplevede deres sagsforløb. Hovedvægten af vores data er forurettedes beskrivelser af straffeprocessens forløb, og det er i tråd med den tilgang til feltet, der kaldes 'radical victimology' (Green & Pemberton 2018). Herved sigtes til et ønske om at bidrage til forskning, der betragter forurettede som »social actors able to wield agency and shape how they experience victimization rather than just as people who have had things done to them« (Green & Pemberton 2018, refereret fra Hoondert et al. 2018, side 2). Denne tilgang rummer et opgør med den viktimologiske forskningstradition, som er blevet kritiseret for at videreføre en positivistisk, 'konventionel' positionering af forurettede med karaktertræk som blandt andet passiv og statisk (Hoondert et al. 2018; Walklate 2012).³ Vi tager udgangspunkt i interviews med 60 forurettede, der har anmeldt en sag til politiet om primært vold, men også andre typer af sager, hvor forurettede har haft en oplevelse af krænkelse af den personlige integritet, dvs. trusler om vold, røveri og trafikulykker med personskade.

Med henblik på at skabe kontakt til de forurettede på et så tidligt tidspunkt som muligt, opholdt vi os gennem en længere periode på 3 forskellige politi-

3 Se også Van Dijk 2009. Den grundlæggende kritik blev første gang udtrykt af Quinney (1972)

stationer i Danmark – én i en politikreds i hovedstadsområdet og to i kredse i andre dele af landet. Vi sad klar, så vi kunne følge med, når en fra politiet gik ud for at møde en forurettet, der ønskede at anmelde et forhold. Politiet introducerede os, og vi bad den forurettede om samtykke til i første omgang at observere mødet med politiet og senere til at følge sagsgangen og løbende gennemføre interviews. Kun i to tilfælde oplevede vi, at forurettede ikke ønskede at deltage i vores undersøgelse. Det skal hertil bemærkes, at der skete anmeldelser inden for de relevante forbrydelseskategorier i løbet af de perioder, hvor vi befandt os på politistationerne, uden vi blev orienteret. Det kunne f.eks. være i tilfælde, hvor en politiansat ikke var opmærksom på eller glemte vores tilstedeværelse på stationen. Da kun en tredjedel af de sager, vi fulgte afsluttedes med et retsmøde eller dom,⁴ supplerede vi materialet ved at møde op til en række retsmøder og etablere kontakt til forurettede på dette senere stadie af retsprocessen.

Vores datamateriale rummer samlet set observationer af i alt 60 forurettedes forløb gennem retssystemet, fordelt på 57 sager (en af sagerne havde 3 forurettede). De forurettede er blevet interviewet 1-5 gange i løbet af deres sags forløb. Data rummer i alt 120 interviews med forurettede, der med ganske få undtagelser er lydoptagede og transskriberede. Det første interview foregik oftest ansigt til ansigt, mens de fleste af de senere interviews foregik telefonisk. I 33 sager er de forurettede fulgt fra anmeldelse til sagen er gået i retten eller er blevet henlagt. Hertil kommer 15 sager, hvor vi mistede kontakten til forurettede undervejs i forløbet (de fik nyt telefonnummer, flyttede eller reagerede ikke på vores henvendelser), 7 sager, hvor vi skabte kontakt til forurettede i forbindelse med retsmødet, 1 sag der blev trukket tilbage og 1 sag, hvor anmelder i løbet af sagen selv blev sigtet.⁵

Analytisk har vi i første omgang gennemlæst datamaterialet grundigt og drøftet, hvilke gentagende mønstre og spor, vi fandt i materialet. Med henblik på at undersøge, om det blot var antagelser eller om der var systematik i disse fund, har vi gjort brug af et kvalitativt dataprogram ved navn NVivo. Ved hjælp af NVivo kan man på overskuelig vis kode materialet, f.eks. således at man får et samlet overblik over, hvordan og hvor ofte bestemte opfattelser, metaforer osv. optræder i materialet. Herved blev nogle antagelser kasseret, mens andre blev mere tydelige, og det er det samlede resultat af denne 'tragtformede' proces vi fremstiller i denne artikel. Det skal dog tilføjes, at man utvivlsomt kunne lægge andre perspektiver ned over materialet, men for os at se udgør overgangsritualet en særlig relevant figur for retsprocessen set med forurettedes øjne, og det er derfor netop dette perspektiv, vi har valgt at undersøge nærmere i nærværende artikel.

4. I de øvrige sager skete påtaleopgivelse eller henlæggelse.

5. Det empiriske grundlag er yderligere uddybet i Holmberg, Asmussen, Adrian & Johansen 2020.

Ritualer og retsproces

Retsprocesser er på forskellig vis blevet sammenlignet med ritualer (f.eks. Turner 1969; Foucault 1977; Garland 1993; Maruna 2011). Durkheim har med de ofte citerede ord »passion is the soul of punishment« (Durkheim 1964 (1893): 86) beskrevet, at strafsanktioner i tidligere tiders landsbyfællesskaber blev symbolsk fejret gennem ritualer med det formål at markere en 'genetablering' af social solidaritet og fællesskab (Se også Karstedt 2007). Retsprocessen kan også i dag betragtes som en markering af genetableringen af et fælles moralsk ståsted: »Through the enactment and re-enactment of justice rituals, we come to a shared moral standard of right and wrong« (Rossner 2013: 30. Se f.eks. også Danet & Bogach 1980). Der er teoretisk konsensus om sammenhængen mellem retlige og rituelle processer, men sammenhængen udtrykkes med forskellig styrke og fra forskellige vinkler. I denne sammenhæng er det særlig interessant er det, at det hævdes, at ritualets dybe kulturelle forankring bidrager til at forme folks opfattelse af, hvad der er rimeligt og retfærdigt: »Rituals provide reference to ideal situations to which people aspire. Rituals illustrate the way things ought to be, and thereby supply a moral framework to guide people's understanding of their lives. Seeing the world through the moral framework, people then experience the roles assigned to them and others through the ritual processes as just, fair and appropriate« (Miller 2005, side 1189).

Forskning i forholdet mellem ret og ritualer har imidlertid ofte fokus på retssystemer som en mere overordnet størrelse (Gelin et al. 2015; Giannini 2008; Miller 2005), og forurettedes perspektiv på straffeprocessen er således ikke os bekendt selvstændigt blevet sammenlignet med overgangsriter. Inden for kriminologien har man især været optaget af, hvordan en retssag, og især overgangen fra 'fri' til fange har ligheder med overgangsriter.⁶ Maruna (2011) har således vist, at retsprocessen ikke formår at skabe en succesfuld reintegration af gerningspersonen. Vores data fra den danske straffeprocess peger på, at retsprocessen heller ikke altid formår at skabe en succesfuld reintegration af forurettede.

Analytisk ramme: rites de passage og det sociale drama

Etnografen og folkloristen Arnold van Gennep (1909) var den første, der lancerede begrebet *rites de passage* (overgangsriter) og gjorde opmærksom på, at der knytter sig en bestemt struktur til menneskets overgang fra en

6. Der findes empiriske studier inden for andre fagområder, der har brugt Rite de Passage (Van Gennep 1909) til at uddybe eller forstå oplevelser af bestemte processer på ny. F.eks. har Schrøder, Janssen og Hvidt (2021) anvendt Rite de Passage til at udlægge, hvordan fødselspersonale oplever utilsigtede hændelser som følge af fejlbehandling, fejlmedicinering og lignende, og Asmussen og Balle (2019) har anvendt Rite de Passage i kombination med det sociale drama (Turner 1957) til at beskrive en række oprindelige amerikaneres oplevelse af processen omkring genbegravelse af et forhistorisk skelet. Begge studier har som vores et særligt fokus på det centrale begreb i Rites de Passage; liminalitet.

tilstand til en anden, f.eks. ved fødsel, ved død eller i overgangen fra barn til voksen. Van Gennep beskriver overgangsritualet som et tredelt forløb med en *udskillelsesfase*, hvor barnet rives ud af sin kendte livsverden og separeres fra fællesskabet. En *liminal* fase, hvor barnet befinder sig i en tilstand af usikkerhed og mangel på orientering og faste holdepunkter. Og en *inkorporationsfase* hvor barnet genindtræder i fællesskabet, nu med sin nye status som voksen.

Antropologen Victor W. Turner har med udgangspunkt i van Genneps rites de passage opstillet en lignende analysemodel, som han kalder *det sociale drama* med faserne: brud, krise, genopretning og reintegration (Turner 1957).⁷ Han beskriver, at det sociale drama begynder med en forstyrrelse eller et brud på den sædvanlige sociale orden, dvs. den måde man omgås og interagerer med hinanden på. Det kalder han *bruddet*, og det korresponderer med van Genneps udskillelsesfase. Vi vil her oversætte bruddet til forurettedes oplevelse af den strafbare krænkelse, der netop er karakteriseret ved at være et brud på gældende normer og regler. Med bruddet opløses den hidtil gældende status, og da man endnu ikke har skabt en ny, kastes man ud i 'ingenmandsland': »neither here nor there; they are betwixt and between the positions assigned and arrayed by law, custom, convention, and ceremonial« (Turner 1969, side 95). Turner kalder ligesom van Gennep denne fase for den liminale fase, og han er inspireret af psykologen Mihaly Csikszentmihaly's udlægning af *flow*⁸ som en måde at forstå en tilstand, hvor man »ikke længere er« og »endnu ikke er blevet« (Turner 1982, side 20), hvorfor man uden anker overlades til at 'flyde med strømmen'. Identitet og liv bliver flydende, kaotisk og man mister orienteringen (Bigger 2009). Især denne oplevelse af at miste styringen og være prisgivet 'strømmen' kan, som vi vil vise, sammenlignes med forurettedes beskrivelse af straffeprocessen.

Som tredje fase beskriver Turner *genoprettende handlinger*, som kan være et personligt råd, uformel mediation eller forhandling, ligesom det kan være formelle juridiske processer (Turner 1987). Som det vil fremgå, møder forurettede gennem processen sådanne typer af handlinger og forholder sig netop til dem ud fra et kriterie om, hvorvidt de er genoprettende eller ej. Turners sidste fase er ideelt set *reintegration* svarende til Genneps inkorporationsfase. Reintegrationen omfatter såvel det forstyrrede fællesskab som den person, der blev separeret fra fællesskabet. Som vi skal se, fremstiller de forurettede retsmødet som den endelige mulighed for reintegration gennem omverdens anerkendelse af bruddet som et brud på gældende normer, hvorved den samfundsmæssige orden genetableres.

Ved at kombinere de to analytiske greb (rites de passage og det sociale drama) indfanger vi flere kardinalpunkter for forurettedes proces: normbruddet (den strafbare handling), samspillet med straffeprocessen, den liminale

7. Turner udviklede det sociale drama som analytisk værktøj til at redegøre for symbolikken i konflikt og kriseløsning blandt beboere i Ndembu i Zambia (Turner 1957).

8. Csikszentmihaly er inspireret af Fishers flow begreb (Fisher, 1990)

fase samt en forventning om genopretning og reintegration. Det kombinerede analysebegreb er samtidig velegnet til at sætte fokus på *forløbet*, og det er netop forløbet vi har undersøgt ved at observere og interviewe forurettede gennem hele straffeprocessens forløb.

Nedenfor vil vi beskrive forurettedes proces på baggrund af overgangssituationen og det sociale dramas begreber og forløbsstruktur, der samtidig følger straffeprocessens kronologi. Vi koncentrerer analysen om de tre hovedfaser, der er mest relevante for vores empiriske fund og bedst korresponderer rites de passage: bruddet, den liminale krise og reintegrationen.

Bruddet anmeldes

Anmeldelsen kan betragtes som det første tegn på forurettedes nydefinering af sig selv og sin egen situation. I vores interviews fortæller de forurettede således, at de anmelder, fordi nogen er »gået over grænsen«, »der må trækkes en streg i sandet« eller en bestemt opførsel »må stoppe«. Vi betragter her den strafbare krænkelse som bruddet på normerne, som det kausale element, der skaber disharmoni. Bruddet kan have lidt forskellig karakter afhængigt af, om det er en enkeltstående hændelse mellem to, der ikke kender hinanden i forvejen, eller om det er en gentagen hændelse mellem to, der kender hinanden, f.eks. gentagende vold i en partnerrelation. Uanset om der er tale om et pludseligt opstået brud, en intensivering af det krænkende element eller en ændret holdning til en bestemt adfærd, er der for forurettede opstået en kvalitativt ny situation, som giver anledning til anmeldelsen. F.eks. beskriver togkonduktøren, Annette, hvordan hun er vant til at fremstå, som en der har styr på situationen i toget, hvorfor en passagers pludselige vold udøvet over for hende, bryder med status-quo:

»... det er det, jeg har sagt til mine kollegaer også, jeg følte mig som om, jeg stod inde i toget spritnøgen, det kunne jeg lige så godt ha været, sådan føltes det, da han slog mig« (Annette)

»ja at du var splinternøgen simpelt hen?« (Interviewer)

»fuldstændig ja, fordi du skal tænke på, jeg er vant til at gå der og have et ansvar over måske fem hundrede passagerer, og de er vant til at hende, der går dér i uniformen, hun har styr på lortet. Det har du altså ikke i den situation, og de sidder dér og kigger og tænker, hvad foregår der nu. Det var virkelig ubehageligt« (Annette)

Bruddet medfører en oplevelse af et statusskifte, hvor Annette går fra at have kontrol over situationen (»styr på lortet«) til en oplevelse af at blive 'klædt af'. Som vi skal uddybe i næste afsnit er brugen af en kropslig metafor gennemgående for de forurettede, og det, der kendetegner igangsættelsen af *rites de passage* er netop en fysisk ændring. Det er således menneskets biologiske overgange som fødsel, pubertet og død.

Kropslig afmærkning

Annette bruger en kropslig metafor for den ydmygelse, krænkelser medfører («spritnøgen»). Det går igen i flere af de forurettedes beskrivelser af krænkelser, og det refererer til en form for 'blivende' skadevirkning – som noget der har taget bolig i deres krop:

- »Altså det har sat sig i mig i en eller anden grad« (Lena)
- »Jeg kan stadig godt mærke det sådan allerinderst inde« (Kristian)
- »Jeg er blevet mærket nok [allerede før krænkelser, red.]« (John)

Den kropslige mærkning 'sætter sig' i de forurettede som noget ubehageligt vitale steder i kroppen som »sand i øjnene« eller »en klump i halsen«, men for de flestes vedkommende i »maven«. I oprindelige kulturers overgangsriter blev man fysisk mærket f.eks. i form af »pulling teeth, cutting fingers, piercing earlobes, severing the septum of the nose, tattooing, scarification, etc. Even if the body is not altered permanently, a person's appearance may be temporarily changed; he or she may wear a costume or mask, display a new hairstyle, or be daubed with paint, blood, or ashes« (Miller 2005, side 1192. Se også Miller 1999; 2002).⁹

Med den kropslige afmærkning visualiseres transformationen, og hos forurettede udtrykkes afmærkningen blandet andet gennem brug af *beholdermetaforer* (Lakoff & Johnson 1981). Det er metaforer, der beror på en forestilling om, at vores hud adskiller os fra verden, og at vi selv og andre består af afgrænsede lukkede enheder. Beholder-metaforen udtrykker en betragtning af os selv og andre som havende en inderside og yderside (Lakoff & Johnson 1982). Det fremgår f.eks. ved, at de forurettede beskriver sig selv som »fyldt op« eller at være en »skraldespand«, ligesom sagen bliver »lagt på hylden allerbagerst omme i hovedet«. Der kan skabes adgang til det lukkede indre eller selvet, når myndighederne foretager sig noget i relation til sagen, hvilket ofte beskrives med vendinger som, at der bliver »rippet« eller »revet« op i »det«. »Det« synes at være et slags stigma, man ikke selv kan skille sig af med, og bearbejdelsen eller afhjælpningen bliver derfor i høj grad afhængig af, hvordan krænkelser håndteres fra myndighedernes side.

At 'tale ud' til politiet

De fleste forurettede beskriver deres første møde med politiet, som typisk er ved selve anmeldelsen af den kriminelle episode, som en situation, hvor et tyngende materiale i deres krop gøres 'let':

9. Betoningen af det fysiske er også velkendt inden for andre ritualer, f.eks. initiationsritualerne, hvor initianderne ofte sættes i en bestemt psykisk tilstand gennem psykisk og fysisk tortur (Turner 1967, side 102).

»jamen det er dejligt lige at få snakket ud, så det ikke ligger nede i maven og bliver værre og værre. Det er dejligt at få snakket ud, så man ikke skal være bange og alt det dér og spekulere, og hvad nu og hvad nu, der kankan ske og alt det der ik« (Hanne)

»det er ligesom at få lettet hjertet kan man sige« (Kasper)

»Så da politiet kom, var det lige som om, puh der røg lige 100 kilo fra mine skuldre« (nicolay)

De forurettede synes her at tale ud fra en forestilling om det at 'tale ud' som noget forløsende og transformerende (Se også Asmussen, 2014; 2015). Som blandt andre Foucault (1978) og Rose (1999) har påpeget, er denne forestilling formet af bekendelsessituationen og fortsat magtfuld i det moderne samfund, hvor den f.eks. går igen i terapeutisk aktivitet. Med transformationen synes de forurettede at øjne en mulighed for statusskifte og normalisering af situationen (reintegration) i kraft af, at politiet 'tager over', og de 'kan komme videre':

»Men altså jeg kan jo nok også have en følelse af, at man har stået sådan lidt ude på herrens mark, hvis man kan sige det sådan ik, altså man ligesom ikke rigtig vidste, om man skulle gå til venstre eller gå til højre, ik. Så der er det fint, at vi fik det anmeldt, så vi ligesom kan få, eller så jeg ligesom kan komme videre« (Oscar)

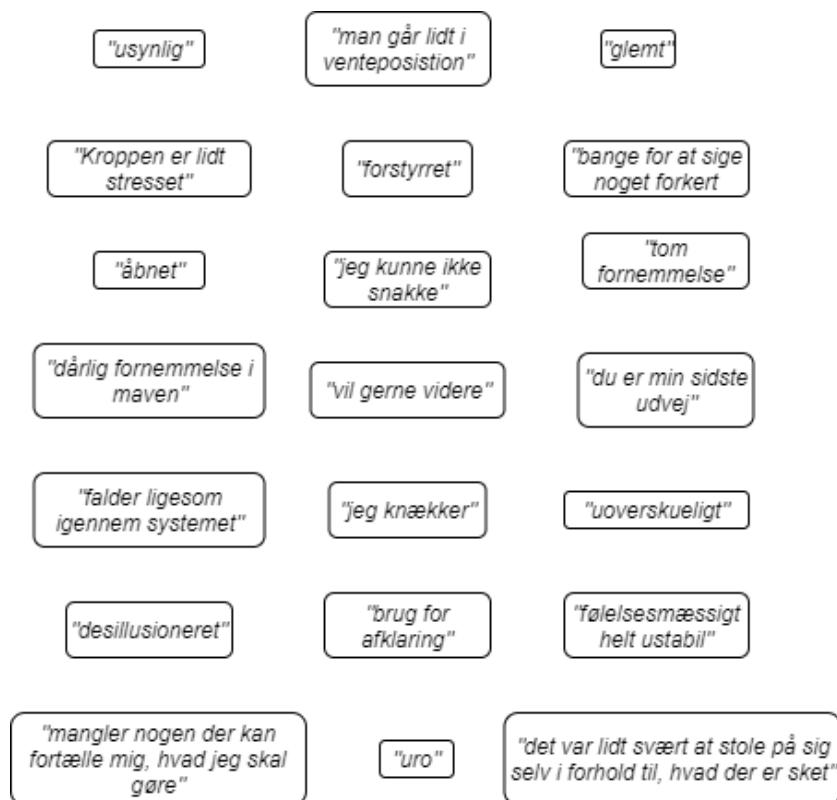
Den oplevelse af retningsløshed og mangel på evne til at orientere sig, som Oscar beskriver her, vil vi uddybe nærmere i næste afsnit om den liminale krise.

Forurettedes liminale krise

Den umiddelbare lettelse over at have overdraget ansvaret til myndighederne erstattes ofte af en vanskelig fase, hvor de forurettede oplever lang ventetid, mangel på orientering om sagen samt manglende forståelse af, hvad der foregår. Flere beskriver, at de føler sig underprioriterede eller 'glemt':

»altså man kan nogle gange få det indtryk, at når man ikke hører noget, så ja ... det ligger bare i en bunke et eller andet sted« (Klaus).

I overgangen mellem det tidligere og kommende jeg, befinder vedkommende sig i en liminal tilstand, et limbo, hvor selvet er uafklaret, 'åbent' og afhængigt af sine omgivelser (van Gennep 1909), og det er netop denne tilstand af at stå på usikker grund, de forurettede på forskellig vis beskriver i vores interviews:

Det, de forurettede på forskellig vis artikulerer ovenfor, er et brud med den stabile 'før-bruddet-tilstand'. Liminaliteten er således en tilstandsform, der alene lader sig definere som modsætning til det »ikke-liminale« (Scjødt 1992, side 10). Situationen er med andre ord kendetegnet ved kontroltabets antistruktur,¹⁰ og dermed er opstået en afhængighed af noget andet eller andre, in casu retssystemet og de tilbud og aktører, der knytter sig til processen. Med anmeldelsen bevæger forurettede sig væk fra den velkendte verden og bliver part i en samfundsmæssig proces med ukendte spilleregler, og forurettede må ligesom barnet i overgangen til at blive voksen orientere sig på ny.

Ny-orientering

Retsmøder, men også møder med politiet, er kendetegnet ved at være formelle og falder således ind under den kategori af møder, der ifølge Mik-Meyer & Villadsen (2007), er præget af en klar og indiskutabel 'definition af situationen'.¹¹ Fra myndighedernes perspektiv skal der skabes klarhed over den episode, der anmeldes, samt træffes afgørelse i sagen (eller skabes det fornødne grundlag herfor). Situationen synes imidlertid ikke at være klart defineret for forurettede. Forurettede har kun vage forestillinger om, hvad

10. Det er på denne baggrund Turner anvender undertitlen *Structure and antistructure* i *The Ritual Process* (1969).

11. Mik-Meyer & Villadsen (1990) behandler emnet på baggrund af Goffman og henviser i den forbindelse blandt andet til Goffmans front- og backstagebegreber

der skal ske, f.eks. fra amerikanske retssagsfilm.¹² De efterlyser generelt viden om, hvad der skal ske i deres sag, og særligt i forhold til, hvad der skal ske i retten. F.eks. sagde Markus efter retsmødet:

»prøv at hør her, det havde været rarere, hvis jeg på forhånd bare havde vidst noget som helst. Jeg anede ikke en skid« (Markus)

Også på dette punkt er der lighed mellem den retlige og rituelle proces: der er et tydeligt script for det, der skal ske, og det er velkendt for dem, der forestår mødet/ritualet, mens de, hvis 'skæbne' processen drejer sig om, mangler viden om, hvad der skal ske. At 'skæbnen' er lagt i andres hænder er kendetegnende for den liminale fase, præget af »social uneasiness, during which members are left with unstable understandings of what they are to do next« (Warren 2001, side 193). Ny-orienteringen gav således anledning til en række metarefleksioner over, hvad der blev forventet af forurettede: 'what can we talk about,' 'do I dare broach this,' 'how should I relate to these people' (J. Turner 2002, side 157-158). Som Sandra sagde om sine refleksioner over, hvad hun skulle sige i retten for at undgå voldelig adfærd fra sin nabo i fremtiden:

»sådan skal man jo ik sidde og tænke i en retssal vel?« (Sandra).

Usikkerheden blev også udtrykt gennem tvivl om, hvorvidt man kunne leve op til de retlige aktørers forventninger:

»lige pludselig begynder man at tænke ekstra meget over sine ord, det er nok også det, der gør sådan ... jeg kan huske, at jeg tænkte 'wow, jeg var meget velformuleret for en gangs skyld« (Kurt).

Svæve rundt i systemet

Som beskrevet ovenfor, udtrykker en del forurettede en oplevelse af afhængighed af myndighederne, idet muligheden for 'heling' og genetablering af et autonomt selv ligger hos myndighederne, uden for eget handlerum. Når det opleves som 'liminalt', er det, fordi de samtidig har en oplevelse af, at myndighederne ikke påtager sig ansvaret for deres sag.¹³ Det beskrives som en følelsesmæssig tilstand af ensomhed og at gå i opløsning, der har konnotationer til dødsangst. Kurt beskriver her tilstanden som at svømme »i et stort hav helt alene« og forsvinde »ud i et system«. Her som modsætning til hans opfattelse af, hvordan det føltes, da en rådgiver fra Offerrådgivningen satte fokus på hans personlige velbefindende:

12. Enkelte forurettede udtrykte dette, men det var især en vinkel, der blev nævnt af de professionelle aktører uden interviewerens direkte spurgt til det.

13. Det skal understreges, at vi ikke observerede manglende interesse for de forurettede hos de professionelle aktører, men forståelse for at de forurettede fortolkede den lange ventetid og manglen på information som udtryk for underprioritering.

»specielt det her med at han så sagde, at han ville ... eller han spurgte, om han skulle ringe igen her i løbet af ugen, bare for at tjekke op på mig og sådan noget. Der kan jeg bare huske, at det var Så vigtigt for mig, jeg blev så glad, at der var en eller anden, der lige holdt øje med mig. Der kan jeg stadig mærke, at det giver nogle varme følelser inden i nu. Det dér med, at der lige er nogen, der holder øje med mig, jeg svømmer ikke bare i et stort hav helt alene. Der er lige én, der tjekker op på mig igen« (Kurt)

»Hvorfor tror du at det er så vigtigt egentlig?« (Interviewer)

»Ah ... jeg tror ... specielt i den her situation så er man bare, altså der er sket det her helt mærkelige, og man er bare følelsesmæssigt helt ustabil. Eller jeg var i hvert fald ik. Så lige det dér med at vide at, fordi jeg vidste jo, at min kæreste og min familie jo alle sammen passede på mig, og gjorde det bedste de kunne. Men så var der alligevel en eller anden fra en eller anden instans, som der nok vidste noget mere om sådan nogle ting her, som der også lige sagde, at han ville gøre det, det tror jeg bare var en god trykthed at have. At man ikke bare forsvandt i ... ud i et system«(Kurt)

At forsvinde ud i eller være »et nummer i systemet«, som det også blev formuleret, korresponderer med det liminale flow i ingenmandsland. Bemærk i det følgende, hvordan Lisbeth – på trods af, hun umiddelbart taler om 'sagen' – synes at tale om, at hun selv er ved at blive udslettet:

»Altså alle mine papirer er forsvundet. Og den anden dag, da jeg ringede derind, så sagde betjenten jeg talte med, der var ikke nogen, der havde fået min sag endnu, for den svævede rundt derinde i systemet (...) nu er den forsvundet (...) jeg eksisterede slet ikke i deres ... jeg stod, der stod slet ikke noget omkring mit personnummer. Nogen steder« (Lisbeth)

De forurettedes følelser svarer til dem, der er kendetegnende for den liminale fase: de føler sig fortabte, alene og afhængige af omverdenen, og de higer derfor efter at blive reintegrerede. Sidstnævnte udtrykkes f.eks. gennem formuleringer som at »komme videre«, »få afsluttet sagen«, »leve igen«.

Forurettedes reintegration?

Som tidligere nævnt betragter flertallet af de forurettede straffeprocessens myndighedsaktører som fikspunkter med potentiel forløsende og reintegrerende kraft, men selve retsmødet fremstilles som den ultimative og endelige mulighed for reintegration:

»Ahh, endelig er det ude, fordi den dér prop, den sidder bare derinde, den vil gerne lige, få snakket det ud og få det væk, og få den sag færdig så man kan komme videre i livet ikke (...) nu har jeg fået det forløst, nu er det færdigt, han er blevet dømt og han har fået sin straf« (Frank)

Frank taler her om, at 'proppen, der sidder derinde, gerne vil snakke det ud'. Krænkelsen er altså ikke længere en blivende, statisk størrelse. Med den positive oplevelse af myndighedernes håndtering, kan 'proppen' transformeres væk og dermed 'forløse' og reintegrere ham. Han uddyber dette blik på processen her, hvor en »klump« som han refererer til flere gange, forsvinder,

da han får lejlighed til at forklare dommerne nærmere om nogle billeder af sine skader:

»Dommerne synes jeg også var meget, meget fine, der var meget, meget god forståelse, og jeg var selv lige oppe og forklare omkring billederne og hvad der var hvad, og hvor de blå mærker var henne. Jeg synes, der var meget god forståelse og ikke noget, og der var jeg faktisk slet ikke nervøs eller noget.« (Frank)

»Nej« (Interviewer)

»Der var det ligesom, at den eh, der var en lille høj på den, hvor man lige stod, og så fik vi lige snakket stille og roligt. Og sådan, det synes jeg var meget behageligt at man lige kom op og så var sådan ... klumpen var væk« (Frank)

»Klumpens« forsvinden synes at udgøre en meget direkte reference til, at den fysiske mærkning krænkelsen har skabt, transformeres og opløses, da krænkelsen anerkendes af dommeren alias processens øverste instans.

Separation fra fællesskabet

Flertallet, af de forurettede vi talte med, udtrykte, at transformation og indlemmelse i fællesskabet er sammenfaldende, hvilket grundlæggende følger samme logik som ritualet: »At the height of such a ritual, participants feel swept away, transformed, and at one with the group« (Rossner 2013, side 28-29). Den higen efter transformation ('komme videre'), som vi har beskrevet her, handler altså også om en higen efter at blive indlemmet i fællesskabet igen. For flere forurettede slutter sagen imidlertid snarere med separation fra fællesskabet end reintegration: de beskriver en form for svigt, f.eks. fordi de oplever, at myndighedsaktørerne ikke tror på deres fortælling om den kriminelle episode, eller fordi de får en oplevelse af, at 'systemet' er ligeglade med dem. Her beskriver John, der er vagt ved en byret, at den måde sagen behandles på, er udtryk for, at han ikke har samme værdi som de andre (fællesskabet), og at de er 'ligeglade' med ham:

»det er sådan en de laver med venstre hånd (...) jeg har intet fået at vide: hvornår da-toen er for retsmødet eller noget som helst, det har jeg ikke. Det har jeg selv måttet opsøge ... herinde har de INTET styr på noget som helst. Jeg er ikke blevet spurgt til, hvordan jeg havde det eller noget som helst. Der var hende, der sad nede i info ... så siger hun sådan: hvad skal du? Så siger jeg jamen sådan og sådan. Jamen det havde hun ikke hørt noget om, fordi hun er arbejdsmiljørepræsentant, og alt hvad der sker med medarbejderne skal i den sorte bog, som de kalder den og den fører hun, og så siger hun: jeg har jo ik hørt noget om det. Nej, men det undrer mig ikke! Også tænker man bare: jamen de er fucking ligeglade, de har travlt med alt mulig andet. Altså bare fordi der er en eller anden vagt, der bliver truet på livet. Det tager de ikke særlig tungt. «

I de mest yderligtgående tilfælde af separation mellem forurettede og fællesskabet, efterlades forurettede med en følelse af ikke at blive troet på. Her er et uddrag af Ninas reaktion på, at hendes sag henlægges på manglende mulighed for at føre bevis:

»Altså, jeg føler det som om, jeg er fuld af løgn, jeg ved ikke, hvad det er for noget! Jeg er opdraget til at være ærlig (...) jeg synes, det er tragisk, at jeg ikke bliver respekteret som en voksen.« (Nina)

Bemærk at Nina her bogstavelig talt siger, at det er »tragisk«, at omverdenen ikke i denne sammenhæng anerkender overgangsritualets endelige mål: hendes sociale status som »voksen«.

I nogle tilfælde fører den manglende anerkendelse til, at forurettede mister tilliden til retssystemet – her er det Erik, der er blevet orienteret om, at sagen er henlagt pga modstridende forklaringer:

»Altså systemet er skyld i, at næste gang, jeg bliver udsat for noget lignende, så smadrer jeg manden! Det er simpelthen så latterligt, jeg er så rasende over den afgørelse: Den er frafaldet (...) systemet er så latterligt skruet sammen, at [politiet, red.] går hen og siger: 'Nåh, ja, men vi laver ikke nogen sigtelser, fordi forklaringerne', hvad hedder det 'stemmer ikke ens'. Nej selvfølgelig gør de ikke det! Idioten har begået en forbrydelse, selvfølgelig lyver han!« (Erik)

Forurettede efterlades her med en følelse af, at det ikke er gerningspersonen, men vedkommende selv, der lades i stikken. Turner definerer normbruddet og den deraf følgende krise som en situation, hvor der vælges side, enten for eller imod den pågældende *rule breaker* (Turner 1988). Det er gennemgående for eksemplerne ovenfor, at de forurettede har en oplevelse af, at der vælges side, og det er dem, der dømmes 'ude', dem der bliver valgt fra og derved forbliver separerede fra fællesskabet. Som beskrevet er forurettedes mulighed for reintegration i Turners forstand omverdenens anerkendelse af bruddet som et brud på gældende normer. Men når den retlige anerkendelse udebliver, fortaber forurettede muligheden for at blive reintegreret i fællesskabet igen. Rossner (2013) har under henvisning til især Goffman (1967) beskrevet de følelser, der opstår, når ritualer ikke lykkes, og de er helt på linje med dem, forurettede beskriver, når reintegrationen udebliver: man føler sig alene, ekskluderet fra fællesskabet og uden værdi.

Afslutning

Formålet med overgangsritualer har blandt andet været udlagt på den måde, at en person med en mindre ønskværdig rolle (alias forurettede) gennem ritualer bevæger sig op på den sociale status skala i en ny rolle, hvor vedkommende vinder prestige, magt og selvrespekt gennem processen (Miller 2005, side 1193). Som beskrevet oplever majoriteten af de forurettede desværre snarere en social deroute. Som vi har set her, synes overgangsritualet at bidrage til forurettedes opfattelse af og forventninger til den retlige proces, og derved kan ritualer udviklingsnarrativ bidrage til at forstærke en følelse af social deroute, når transformation, forløsning og reintegration udebliver.

Forurettedes forventning om, at krænkelsen kan transformeres, illustreres også af en overordnet empirisk pointe, som overgangsritualets fase-opdelte struktur har tydeliggjort: at selve krænkelsen og systemets håndtering af krænkelsen følelsesmæssigt sammenvæves. Sagt lidt firkantet: når de forurettede følte sig godt behandlet, forsvandt krænkelsens skadevirkning («klumpen forsvandt»), og når de forurettede følte sig dårligt behandlet, forstærkedes krænkelsens skadevirkning. Med andre ord materialiserer og reaktualiserer myndighedsaktørernes handlinger krænkelsen, der således kan afhjælpe eller forværre opfattelsen af krænkelsens skadevirkning. Denne dynamik bliver udtrykt direkte her, hvor Ulla fortæller, at politiets attitude samt henlæggelse af sagen, får hende til at »krakelere/knække« og miste sin arbejdsevne:

»han nej han var så ligeglad ham dér Robert [betjenten red.], du drømmer ikke om det, så der knækkede filmen, der måtte jeg stoppe med mit arbejde, fordi at du véd efter at jeg knækker helt, jeg holdt jo mit arbejde, medens jeg var under alt det dér, men det hele, det krakelerede for mig, da jeg bare fik den dér mail på e-boks med, at nu har de henlagt sagen. Da knækker jeg, da kunne jeg ikke mere altså, det var jeg uforstående over for« (Ulla)

Citatet peger også ind i den ovenfor nævnte latente mulighed for at genoprette krænkelsen: ligesom processen rummer en risiko for forværring, rummer processen også en mulighed for at bidrage til genoprettelse af den skade, krænkelsen har forvoldt.

Men som vores datamateriale tyder på, bliver ritualet snarere en aktiv mod-end medspiller, idet det bidrager til at skabe forventninger om transformation, forløsning og reintegration hos forurettede, der som beskrevet sjældent indfries i straffeprocessen, og derved først og fremmest forstærker de forurettedes følelse af eksklusion fra fællesskabet. Med andre ord synes den kulturelle forestilling om overgangsritualet at bidrage til at udstille og synliggøre straffeprocessens mangelfuldhed og muligvis ligefrem tab af tidligere tiders power til at transformere forurettedes følelser som vrede, frygt og 'svømme alene i et stort hav' til følelser som solidaritet og fællesskab.¹⁴

14. Det sidste er noget, der forsøges fremmet inden for såkaldt *genoprettende ret*. Genoprettende ret er den danske oversættelse af Restorative Justice, som er en alternativ tilgang til kriminalitet i form af såvel en straffilosofi (blandt andre Christie 1977; Zehr 2005; Walgrave 2008) og forskellige former for dialogbaserede møder mellem sagens parter som alternativ eller supplement til konventionel straffeprocess. I Europa er Victim Offender Mediation (VOM) den mest anvendte form, herhjemme konfliktråd. I angelsaksiske lande er en slags udvidet VOM, såkaldt *Conferencing* den primært anvendte praksis inden for genoprettende ret (Vanfraechem et al. 2010, s. 268).

Kontaktoplysninger

Ida Helene Asmussen: ida.helene.asmussen@jur.ku.dk

Louise Victoria Johansen: louise.victoria.johansen@jur.ku.dk

Lin Adrian lin.adrian@jur.ku.dk

Lars Holmberg lars.holmberg@jur.ku.dk

Litteraturliste

- Adrian, L., Holmberg, L., Johansen, V. L., & Asmussen, I. H. 2020. »Mellem regulering, praksis og behov: Forurettedes oplevelse af den retlige proces«. *Juristen*, 2020 (6): 217-227
- Asmussen, I. H. 2015. »Performing Absolution Narratives in Restorative Justice«. *Restorative Justice*, 3(1): 28-48 <https://doi.org/10.1080/20504721.2015.1049870>
- Asmussen, I. H. 2014. »Fra Retsstat til Omsorgsstat: Om syndsforladelse i konfliktråd«. København: Djøf Forlag
- Asmussen, I. H. & Balle, M. 2019 »Vores blod er helligt, vores ånde er hellig – om postkolonial forsoning«. *Tidsskriftet Antropologi, Tema: undskyld*, nr 80: 117-144.
- Bigger, S. 2009. »Victor Turner, liminality, and cultural performance«. *Journal of Beliefs & Values*, 30(2): 209-212, DOI: 10.1080/13617670903175238 <https://doi.org/10.1080/13617670903175238>
- Cappel, J Andrew. 2003. »Bringing Cultural Practice into Law: Ritual and Social Norms Jurisprudence«. *Santa Clara Review*, 43(2): 389-494
- Christie, N. 1977. »Konflikt som ejendom«, *Tidsskrift for retsvæsen*, s. 113 ff (også publiceret som »Conflicts Property«, *British Journal of Criminology*, 17 (1): 1-15 <https://doi.org/10.1093/oxfordjournals.bjc.a046783>
- Danet, B., & Bogoch, B. 1980. »Fixed Fight or Free-for-All? An Empirical Study of Combativeness in the Adversary System of Justice«. *British Journal of Law and Society*, 7(1): 36-60. <https://doi.org/10.2307/1409753> <https://doi.org/10.2307/1409753>
- Durkheim, E. 1964 (1893). »The Division of Labour in Society«. New York: Free Press
- van Dijk, J. 2009. »Free the victim: A critique of the western conception of victimhood«. *International Review of Victimology*, 16(1): 1-33. <https://doi.org/10.1177/026975800901600101> <https://doi.org/10.1177/026975800901600101>
- Fisher, D. 1990. »Crisis moral communities: An essay in moral philosophy«. *The Journal of Value Inquiry*, 24(1):17-30. <https://doi-org.ep.fjernadgang.kb.dk/10.1007/BF00150571> <https://doi.org/10.1007/BF00150571>
- Foucault, M. 1978. »The history of sexuality Volume 1: An Introduction«. Vintage Books.
- Foucault, M. 1977. »Discipline and Punishment«. New York: Pantheon
- Garland, D. 1993. »Punishment and Modern Society: A Study in Social Theory«. Chicago: University of Chicago Press
- Gelinas, F., Camion, C., Bates, K., & Grant, E. .2015. »Architecture, Rituals, and Norms in Civil Procedure«. *Windsor Yearbook of Access to Justice*, 32(2): 213-234 <https://doi.org/10.22329/wyaj.v32i2.4711>
- Van Gennep, A. »Rites de Passage«, 1909, oversat til engelsk udgave i 1960 <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226027180.001.0001>
- Giannini, M. M. 2008. »Equal Rights for Equal Rites?: Victim Allocation, Defendant Allocation, and the Crime Victims Rights Act«. *Yale Law & Policy Review*, 26(2): 431-484
- Goffman, E. 1990. »The presentation of self in everyday life«. Penguin Books
- Goffman, E. 1967. »Interaction Ritual«. New York: Doubleday
- Green, S., & Pemberton, A. (2018). »The impact of crime: Victimisation, harm and resilience«, I *Handbook of victims and victimology*, redigeret af Sandra Walklate (2nd edition). London: Routledge

- Hoondert, M., Mutsaers, P., & Arfman, W. 2018. »Introduction: Cultural Practices of Victimhood« i Cultural Practices of Victimhood, redigeret af Hoondert, M., Mutsaers, P., & Arfman, W. (1st ed.), 1-16, London: Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315148335-1>
- Holmberg, L., Asmussen, I. H., Adrian, L. & Johansen, L. V. 2020. »Forurettedes møde med retssystemet: fra anmeldelse til afgørelse«. København: Det Juridiske Fakultet.
- Karstedt, S. 2007. »Explorations into the sociology of criminal justice and punishment: leaving the modernist project behind«. *History of the Human Sciences*, 20(2): 51-70. <https://doi.org/10.1177/0952695107076199> <https://doi.org/10.1177/0952695107076199>
- Lakoff, G., & Johnson, M. 1981. »Metaphors we live by«. Chicago: University of Chicago Press.
- Maruna, S. 2011. »Reentry as a rite of passage«. *Punishment & society*, 13(1): 3-28.
<https://doi.org/10.1177/1462474510385641>
- Mik-Meyer, N. & Villadsen, K. 2007. »Kapitel 3. Goffman: Interaktion og identitetsforhandling«. I: »Magtens former«, redigeret af Heinskou, M., B. København: Hans Reitzels Forlag
- Miller, G. P. 2005. »The Legal Function of Ritual«. *Chicago-Kent Law Review*. 80(3): 1181-1234
- Miller, G. P. 2002. »Circumcision: cultural-legal analysis«. *Virginia journal of social policy & the law*. 9(3): 497ff
- Miller, G.P. 1999. »Female Genital Mutilation: A Cultural-Legal Analysis« Public Law & Legal Theory Working Paper Series, Working Paper No. 89
<https://doi.org/10.2139/ssrn.206788>
- Quinney, R. 1972. »Who is the victim?« *Criminology*. November: 309-329
- Rose, N. 1999. »Governing the soul: the shaping of the private self «(2. ed.). London: Free Association Books.
- Rossner, Meredith. 2013. »The Ritual Elements« i: Just emotions: rituals of restorative justice, redigeret af Meredith Rossner, 28-45. Oxford: Oxford University Press.
<https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199655045.003.0003>
- Schjødt, Jens Peter. 1992. Ritualstruktur og ritualklassifikation. *Religionsvidenskabeligt Tidsskrift*, 20: 5-23. <https://doi.org/10.7146/rt.v0i20.5334>
- Schrøder, K., Janssen, A. & Hvidt, E. A. 2021 »Adverse events as transitional markers – Using liminality to understand experiences of second victims«. *Social Science & Medicine – Journals Elsevier*. Januar, vol. 268. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2020.113598>.
- Turner, J. 2002. »Face to Face: Toward a Sociological Theory of Interpersonal Behaviour«. Palo Alto: Stanford University Press
- Turner, V. W. 1988. »The Anthropology of Performance«. New York: PAJ Publications.
- Turner, V. W. 1982. »From Ritual to Theatre : The Human Seriousness of Play«. *Performing Arts Journal Publ.*
- Turner, V. W. 1969. »The ritual process: Structure and anti-structure«. London: Aldine Publishing Company.
- Turner, V. W. 1967. »The forest of symbols: Aspects of Ndembu ritual«. Ithaca: Cornell University Press.
- Turner, V. W. 1957a. »Schism and Continuity in an African Society: A Study of Ndembu Village Life«. Manchester: Manchester University Press
- Walgrave, L. 2008. »Restorative Justice, self-interest and responsible citizenship«. London: Routledge
- Walklate, S. 2012. »Who is the victim of crime? Paying homage to the work of Richard Quinney«. *Crime, Media, Culture*, 8(2):173-184 <https://doi.org/10.1177/1741659012444433>
- Warren, J. 2001. »The social drama of a »rice burner«: A (re)constitution of whiteness«. *Western Journal of Communication*, 65(2): 184-205. <https://doi.org/10.1080/10570310109374699>
<https://doi.org/10.1080/10570310109374699>
- Zehr, H. 2005. »Changing lenses : A New Focus for Crime and Justice«. (3. ed.). Harrisonburg: Herald Press.